

ma) – door vrij expliciet voort te bouwen op bestaande inzichten.

Uit literairhistorisch oogpunt had Faesens werk wel aan kracht gewonnen door een gedetailleerder verantwoording van de gemaakte keuzes, of beter gezegd: door de gevolgen van de gemaakte keuzes onder ogen te zien. Faesens vier centrale vragen komen voort uit de sterk leerstellig georiënteerde onderzoeksgeschiedenis, niet uit Hadewijchs teksten zelf. Mede daardoor is geen van de vier vragen in meer of minder strikte zin letterkundig en komt Hadewijch als auteur niet erg uit de verf. Ook in Faesens concluderende paragrafen gaat het over 'Hadewijchs beschrijvende, fenomenologische benadering van de begeerte' (p. 320). Dat is ook – en misschien nog wel meer dan bij Hadewijch – het perspectief dat Faesens hanteert, en daardoor blijft 'begeerte' in zijn studie een concept en geen literair thema, zelfs niet in de uitvoerige analyses van de vele teksten.

Dat roept de vraag op of Faesens analyse volstaat voor ons begrip van begeerte in het werk van Hadewijch. Kan men dat onderwerp werkelijk aanpakken zonder na te gaan wat de achterliggende ideeën en genrebepaalde functie zijn van Hadewijchs visioenen (constructie van autoriteit), de brieven (pastoraal en onderwijzend buiten de officiële vormen van een preek) of de liederen (gemeenschapskunst)? Krijgen we vat op de hartschotelijke gemoedstoestanden van begeerte zonder expliciet stilistische analyses van Hadewijchs uitdrukkingvormen? Een veelzeggend voorbeeld doemt op als Faesen aan het slot van zijn boek uitlegt dat voor Hadewijch begeerte en bevrediging elkaar niet als 'twee onderscheiden aspecten' in de 'minnebeleving' opvolgen: 'integendeel: *dat ghebreken van dien ghebruken* [= in mystieke zin: bevredigend genieten, GW] *dat es dat suetste ghebruken*.' Is het niet opvallend dat wat Faesen betoogt uiteindelijk ook door hemzelf het adequaatst verwoord wordt in een citaat van Hadewijch, waarvan de paradox laat zien hoe literaire middelen het laatste woord hebben in haar geschriften? Eerder in zijn boek heeft Faesen Hadewijchs *oneline* al in een ruimere context geïnterpreteerd: juist in het tekortschieten *ghebreken*, en met als gevolg bijgedacht het steeds sterker verlangen, ligt de grootste vreugde. Dat is een duidelijke parafrase, maar de literaire lading van Hadewijchs paradox is dat het in gebreke blijven, met alle (impliciete) teleurstelling van dien, gesublimeerd wordt tot bron van vreugde. Hadewijchs werk is vol van dergelijke formules waar meer wordt gezegd dan er staat – ook als het over begeerte gaat, of toch: juist als het over begeerte gaat?

Geert Warnar

Vanden XII beghinen / Jan van Ruusbroec; uitgegeven door M.M. Kors.

Tekst vertaald in het Engels door H. Rolfson. Tekst vertaald in het Latijn door L. Surius (1552). – Turnhout: Brepols, 2000. (Opera omnia / Jan van Ruusbroec; 7 en 7a) (Studiën en tekstuutgaven van Ons geestelijk erf XX 7 en XX 7A)

ISBN 90-209-4072-4 Prijs € 370,-

De kritische editie van *Vanden XII beghinen* verscheen als zevende deel in de Opera omnia van de Brabantse mysticus Jan van Ruusbroec. De editiereeks staat onder redactie van Guido de Baere en het *Beghinen*-deel is verzorgd door Mikel Kors. De uitgave is in twee delen gesplitst. Het eerste deel bevat een inleiding en toelichting op de tekst zowel in het Engels als in het Nederlands, gevolgd door een bespreking van de handschriftelijke traditie in het Engels. Het tweede deel geeft de Middelnederlandse tekst met een Engelse en Latijnse vertaling.

De *Inleiding* is opgebouwd volgens het vaste patroon van de reeks. Eerst wordt de *Beghinen* in de tijd gesitueerd. De tekst, de laatste die Ruusbroec geschreven heeft, is vermoedelijk niet vóór 1365 gereed gekomen, maar was in ieder geval aan het einde van de jaren zeventig van de veertiende eeuw in gebruik. Uit die tijd dateert namelijk een brief van Geert Grote, waarin deze op de tekst reflecteert. Vervolgens bespreekt Kors de structuur van de tekst (paragraaf 2). Met de titel *Vanden XII beghinen* wordt een conglomeraat van vier tamelijk losse traktaten aangeduid; over de structuur van deze verzameling is in de loop van de tijd veel geschreven. Op basis van de tekstgeleding in de handschriften en de beschrijving van Grote besluit Kors tot een tweedeling van de tekst: in het eerste deel geeft Ruusbroec naar aanleiding van een gesprek tussen twaalf beghijnen een uiteenzetting over het ware godschouwende leven. Het tweede deel wordt in een enkel handschrift aangekondigd als *Een onderwijs* en valt op zijn beurt uiteen in drieën. Het begint met een bespreking van ketter's gedachtegoed dat onder beghijnen leefde. Daarop volgt een traktaat waarin Ruusbroec de sterrenhemel en de planeten interpreteert als een verwijzing naar het geestelijk leven. Een passie-meditatie vormt de afsluiting van het geheel.

Noch de tekst zelf, noch een andere bron geeft iets prijs over de concrete context waarin de *Beghinen* gesitueerd moet worden. Kors wijst in de derde paragraaf op de opkomst van de ketterse beghijnen- en begardenbeweging in Brabant ten minste vanaf 1370 en hij stelt voor de tekst te interpreteren als Ruusbroec's concrete reactie daarop. In de vierde paragraaf, de langste van de

Inleiding, bespreekt Kors de inhoud van de tekst. Deze paragraaf helpt de lezer om zicht te krijgen op de tekst, die 'niet bepaald Ruusbroecs meest hechte en gestructureerde werk' (p. 76) is; terecht meent Kors dat de lezer soms 'het risico loopt om het spoor bijster te raken' (p. 82). De handschriftelijke overlevering van de *Beghinen* is geringer dan die van Ruusbroecs andere teksten (paragraaf 5). Enkele bewerkingen in de kringen van de Moderne Devotie uit het begin van de vijftiende eeuw maken echter duidelijk dat er meer geweest is, dan wat bewaard is gebleven. De bronnen die Ruusbroec gebruikt heeft, komen aan het slot van de *Inleiding* beknopt aan bod. Er zijn enkele zeer korte aanhalingen en parafraseringen van Hadewijch, Eckhart en Porete; alleen van een Middelnederlandse Evangelienharmonie heeft Ruusbroec meer systematisch gebruik gemaakt, en wel voor het laatste deel, de passieoefening.

Op de *Inleiding* volgt een beschrijving van de handschriftelijke traditie. De *Beghinen* is overgeleverd in niet meer dan tien handschriften. Slechts twee daarvan bevatten de volledige tekst. De *Beghinen* was opgenomen in het eerste deel van een verzamelcodex uit Groenendaal maar dit deel is verloren gegaan. Als legger heeft Kors, aansluitend bij eerdere delen van Ruusbroecs *Opera omnia*, het handschrift gekozen dat circa 1510 werd afgeschreven in Nazareth, het huis van de broeders des gemene levens in Brussel. Dit handschrift is dichtbij Groenendaal ontstaan en bevat het meest volledige afschrift. Het eerste deel van de uitgave wordt afgesloten met een kritisch commentaar op de editie in het Engels, een lijst van de woorden en eigennamen in de tekst, een appendix met tekstcorrecties van de editeur en een lijst van de geraadpleegde literatuur.

De teksteditie in het tweede deel wordt begeleid door een kritisch apparaat en een apparaat van bijbelcitaten en bronnen. De emendaties, correcties en aanvullingen ten opzichte van de legger zijn niet alleen met tekens gemarkeerd in de lopende tekst en opgenomen in het kritische apparaat onder aan de pagina, maar ook verantwoord en gemotiveerd in een kritisch commentaar in het eerste deel. Met zijn werkwijze legt Kors een gedegen basis voor de studie van de tekst: hij geeft de lezer steeds inzicht in de keuzen die hij gemaakt heeft, waardoor de lezer de mogelijkheid heeft deze op waarde te schatten. Het editiedeel wordt afgesloten met een globaal overzicht van de structuur van de tekst en een bronnenindex

Op enkele punten uit de *Inleiding* wil ik nader ingaan, in de eerste plaats op Kors' interpretatie

van de enige autobiografische passage uit de *Beghinen*. Deze passage komt voor in de passie-meditatie, en wel in Jezus' testament, dat beschreven wordt op het zevende uur van de dag, vlak voordat Jezus aan het kruis sterft. In het testament widt Ruusbroec uit over de basiskensmerken van het mystieke leven en bijna aan het slot van de passage schrijft hij het volgende:

Dit woordt hebbic dicwile ghescreven. Maer ic vertye mijns ende late my onder de ewighe waerheit ende onder dat ghelove der heiligher kerstenheit ende onder die leeren die de heilighen scriftuere overmids den heilighen gheest hebben ontbonden. Maer dat ic ghevoele, dat moet my bliven: ic en macht uut mijnen gheeste niet verdriven. Al soudt my alle die werelt vromen, ic en mocht niet twifelen noch Jhesum mestrouwen, dat hy mi soude verdoemen. Alsic contrarie hore, dan willic swighen. Van duechden ende van onduechden willic luttel meer scriven. (2c, r. 1307-1314)

Ruusbroec reflecteert hier op zijn standpunt over de mystieke eenwording zoals hij die steeds, ook in de *Beghinen*, beschreven heeft. Kors meent dat in deze passage 'op een oeuvre wordt teruggeblikt', en dat 'hier het einde van een auteurschap wordt aangekondigd' (p. 73). Een dergelijke conclusie kan echter alleen achteraf getrokken worden en doet de oorspronkelijke strekking geen recht.

Ruusbroec reageert in de passage op kritiek op zijn visie. Hij schikt zich onder kerkelijk leer-gezag, maar is niet bereid zijn eigen ervaring te loochenen: daar trekt hij de grens. Een vergelijkbare passage komt voor in het *Boecksen der verklaringhe*, geschreven direct vóór de *Beghinen*. Ook in deze tekst licht Ruusbroec nog eens de mystieke vereniging toe omdat daarop kritiek was gekomen en ook hier komt de autobiografische passage vlak voor het slot van de tekst (*Opera omnia* 1, r. 537-542). In beide gevallen toont Ruusbroec zich enerzijds niet halsstarrig tegenover kerkelijk leer-gezag, maar anderzijds trouw aan zijn eigen ervaring. Het lijkt eerder de mening van een gerijpt mysticus, die kritiek niet bespaard is gebleven en die geleerd heeft dat de mystieke ervaring niet voor iedereen is weggelegd, dan een bewuste aankondiging van het einde van zijn auteurschap, of het verweer van iemand die behoefte had aan 'zelfrechtvaardiging' (p. 73). De laatste zin, 'Van duechden ende van onduechden willic luttel meer scriven', is m.i. een structuraanduiding die het slot van Jezus' testament aankondigt. Met de erop volgende, korte beschrijving van vier juwelen die de uitverkorenen bezitten, sluit Ruusbroec het testament af. Het feit dat de passage in rijmproza is geschreven, ondersteunt deze interpretatie:

Ruusbroec gebruikt rijmproza voornamelijk om structuur aan te brengen in zijn teksten.

In de discussie over de structuur van de *Beghinen* neemt Kors het standpunt in dat de *Beghinen* 'zeker geen verzameling vormt van allerlei losse werkjes uit verschillende perioden van Ruusbroecs schrijverschap' (p. 76). Niet alleen in bepaalde herhalingen ziet hij een bevestiging van zijn stelling – zover kan ik met hem meegaan – maar ook in het feit dat verwijzingen niet kloppen, dat aangekondigde punten niet komen, dat vaste elementen in beschrijvingen ontbreken: een bewerkter zou immers dergelijke 'compositorische zwakheden [...] kunnen hebben gladstrijken' (p. 72). Dit lijkt mij een argument uit het ongerijmde: komt niet veel vaker het omgekeerde voor, dat namelijk een bewerkter de oorzaak is van allerlei compositorische zwakheden, omdat hij het geheel niet zo goed overziet als een auteur en niet doorziet dat hij met het aanbrenge van wijzigingen de structuur verstoort en de gedachtelijk schade doet? De discussie over dit punt blijft moeilijk.

Onbegrijpelijk is dat Kors opmerkt dat 'de veertiende-eeuwse receptie in het Middelnederlands zich vrijwel geheel beperkt heeft tot het huidige Belgisch Brabant', terwijl hij tegelijk meldt dat 'een tekstverspreiding in noordelijke richting' plaatsvond, zodra Geert Grote zich voor het werk ging interesseren en het in het Latijn vertaalde (p. 102). Geert Grote stierf echter in 1384. De receptie in de Noordelijke Nederlanden vond plaats direct na het ontstaan van de tekst in de veertiende eeuw, en wel vanaf 1370, het jaar waarin Grote op de tekst reflecteert in een brief en een deel ervan doorstuurt aan de Nijmeegse begijn Margriet van Mekerem. Deze brief vormt immers de terminus ante quem voor de datering van de *Beghinen*?

Inconsistent is de klassificatie van de handschriften Gent, UB 693 en Kopenhagen, KB Thott 8° 137. Samen vormen zij de groep waarin een klein gedeelte van de tekst ontbreekt (p. 124), maar het eerste wordt beschreven onder de volledige afschriften (p. 129-130) en het tweede onder de excerpten (p. 133). Afgezien van wat kleinigheden, zoals het lelijke en incorrecte gebruik van 'overste' (p. 86 en 87) als bijvoeglijk naamwoord bij hemel, waar 'bovenste' of 'hoogste' bedoeld is en een ongelukkige zin als 'de ontkenning van het zijn van God en schepsel' (p. 81), is de editie een belangrijke aanwinst in de studie van het oeuvre van de grote Brabantse mysticus, waarin Kors opnieuw zijn kwaliteiten als editeur toont.

José van Aelst

Repertorium van het Nederlandse lied tot 1600 / Samengesteld door Martine de Bruin en Johan Oosterman, met medewerking van Clara Stribosch e.a. – Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde; Amsterdam: Meertens Instituut KNAW, 2001. 2 Dl. – 919 p; bijgevoegd: cd-rom 'Nederlandse liederenbank'.

ISBN 90-72474-42-2 Prijs niet opgegeven

Dit repertorium is het resultaat van een decennium samenwerking tussen de Nederlandse musicoloog Louis Peter Grijp en de Vlaamse medio-nederlandicus Frank Willaert. Behalve deze projectleiders en de samenstellers waarvan de namen in de titelbeschrijving staan, hebben nog vele anderen aan dit naslagwerk bijgedragen (zie het woord vooraf). Het resultaat mag er zijn. Er worden 7621 liedteksten, 1158 melodieën en ruim 800 bronnen m.b.t. liederen ontsloten. In 1991 zou niemand dit soort getallen hebben durven noemen ter karakterisering van de Nederlandse muziekcultuur vóór de zeventiende eeuw. Wat betreft kennis van de overlevering helpt dit *Repertorium* de vakgenoten een enorme stap vooruit. Er is dus alle reden om dankbaar te zijn, wat ons echter niet ontslaat van de plicht kritisch naar de uitkomsten van het project te kijken.

Deel 1 van de boekpublicatie bevat de verantwoording en de gegevens over de liedteksten, deel 2 de gegevens over melodieën en bronnen, twee bijlagen over bronnen die om diverse redenen niet zijn opgenomen, een aantal afbeeldingen en de bibliografie. De cd-rom bevat een database (in Filemaker-pro) die het materiaal op vele manieren ontsluit en als extra's de volledige tekst van 2000 liederen en uitvoeringen van een strofe van alle Souterliedekens, per lied gekoppeld aan een facsimile en een transcriptie. Ik ga eerst in op het boek, vervolgens op de cd-rom.

Het boek opent terecht met een verantwoording van het *Repertorium* die echter buitengewoon beknopt is. Deze beknoptheid levert een aantal problemen op, zoals hierna zal blijken. Allereerst wordt het begrip 'lied' gedefinieerd als: 'een combinatie van een strofische tekst en een eenstemmige melodie'. Hierbij moet worden aangekend dat de samenstellers teksten bestaande uit één strofe ook opnemen en dat in de overlevering tekst en melodie vaak niet samen voorkomen. Om dat te ondervangen gebruiken de samenstellers acht extra criteria die beschreven worden op p.13-14. De combinatie van basisdefinitie en extra operationalisering lijkt verstandig en hanteerbaar.